

Københavns Universitet

Retorisk analyse af historiske tekster

Kock, Christian Erik J

Published in:

TEMP - tidsskrift for historie

Publication date:

2014

Document Version

Tidlig version også kaldet pre-print

Citation for published version (APA):

Kock, C. E. J. (2014). Retorisk analyse af historiske tekster. TEMP - tidsskrift for historie, 2014(8), 97-114.

RETORISK ANALYSE AF HISTORISKE TEKSTER

■ CHRISTIAN KOCK

Udtrykkene *retorik* og *retorisk* bruges efterhånden i visse akademiske discipliner om noget der faktisk er værd at studere eller endda at udøve. I mere end 300 år har ledende intellektuelle ellers primært brugt disse ord nedsættende, og få har ønsket at vedgå, at retorik var deres faglige interesse – endsige deres fag. Men det er ved at ændre sig.

Et eksempel er historikeren Quentin Skinner. Han er bl.a. kendt for sine undersøgelser af, hvordan en politisk tænkner som Thomas Hobbes reagerede imod, hvad han så som en farlig retorisk praksis i samtiden, især brugen af *paradiastolē* – den retoriske manøvre at man drejer (eller med vor tids sprogbrug 'spinner') et begrebs værdiladning.¹ Den romerske retoriker Quintilian beskriver den allerede omkring år 95 sådan: "... der skelnes mellem ting som er ens, som når du kalder dig klog frem for snu, tapper frem for dristig, sparsommelig frem for nærig".² Denne verbale manøvre får begreberne til at glide fra godt til ondt eller omvendt, hvilket ifølge Hobbes skaber værdiskred og splid i staten.

Bl.a. gennem disse studier er Skinner selv blevet inspireret af den retoriske tradition, ikke mindst netop Quintilian, der så sproget som et sæt redskaber til at påvirke folks forståelse af bl.a. politiske begreber. Skinner deler retorikkens "skeptical understanding of normative concepts and the fluid vocabularies in which they are habitually expressed".³ De tilbagevendende nøglebegreber i politisk diskurs har ikke faste og privilegerede betydninger; de bruges derimod af de til enhver tid værende interessenter til at udføre sproghandlinger som er i deres

1 Quentin Skinner: *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, Cambridge: Cambridge University Press 1996. Om Skinners forhold til retorik, se også Quentin Skinner: "Motives, Intentions and Interpretation", i *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, s. 90-102 og Quentin Skinner m.fl.: "Political Philosophy: The View from Cambridge", *Journal of Political Philosophy* 10:1, 2002, s. 1-19.

2 "cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro inliberali diligentem", jfr. Quintilians *Institutio oratoria* IX.iii.65, der bl.a. kan findes her: <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian.html> (2.4.2014).

3 Quentin Skinner: "Retrospect: Studying Rhetoric and Conceptual Change", i *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, s. 175-187; citat fra s. 182.

egen interesse. Denne synsmåde kaldes, bl.a. af Skinner-eksegeten Kari Palonen, hans "rhetorical perspective".⁴

Hvordan forholder dette perspektiv sig til det, man finder hos forskere, der selv kalder sig retorikere og som siger, at de udfører retorisk analyse af politisk diskurs?

Retorikere mener typisk, at det centrale ikke er at finde betydningen i 'teksten selv', og heller ikke så meget, hvad de historiske teksters ophavsmænd og -kvinder *intenderede*, eller hvad de rent faktisk fik *udrettet* over for deres publikum. Her er de på linje med Skinner, der erklærer sig mere interesseret i de *illokutionære handlinger*, som teksterne udfører, end i de psykologiske intentioner bag dem, eller deres 'perlokutionære' virkninger.

Der er imidlertid den vigtige forskel, at udøvere af retorisk analyse heller ikke er tilfreds med blot at undersøge specifikke *termer* og deres brug – som det i nogen grad kan siges om Skinner og endnu mere om den tyske *Begriffsgeschichte* med Reinhard Koselleck som frontfigur. En retorikers analyse vil typisk anlægge en betydelig bredere forståelse af de 'handling', tekster udfører. Skinners analyse af hvordan begreber konstant omtydes og re-valoriseres – typisk gennem *paradiastolē* – handler om blot ét aspekt af, hvad en retorikers analyse ville se på. Retorisk analyse af historisk-politisk diskurs (og af enhver art diskurs) prøver generelt at redegøre for, hvordan tekster i kraft af deres konkrete ordlyd i en konkret situation kan *gøre* noget.

Retorisk tænkning er blandt de ældste humanistiske discipliner, og den har alle dage handlet om, hvordan ord kan *gøre* noget ved mennesker. Sofisten Gorgias, som bragte retorisk tænkning fra Sicilien til Athen, var optaget af, hvordan ord kunne virke besættende og hypnotisk på f.eks. et menneske som Helena – som derfor i hans "hyldesttale" til hende blev frikendt for skyld i det ægteskabsbrud, som Paris med ord havde forført hende til. Platon fordømte, med Sokrates som talerør, sofisterne Gorgias og Protagoras for at kunne vende alting på hovedet og gøre det svagere argument til det stærkere – en anklage på linje med den, vi finder hos Hobbes. Aristoteles derimod anså retorikken for et redskab til at drøfte de ting, som vi rådslår om i staten, ved at man med den finder argumenter om en given sag, og den er derfor blandt de mest agtede fag i samfundet – den er med til at få det til at fungere.⁵ Den er, som også Cicero fastslår i *De oratore*, nødvendig for at etablere og vedligeholde menneskelige samfund.⁶ I Renæssancen var f.eks. også Erasmus og Melanchthon blandt de tænkere, der anså retorikken for menneskers vigtigste værktøj til at gøre alverdens ting i samfundet, og de skrev begge adskil-

4 Palonen, Kari: "Rhetorical and Temporal Perspectives on Conceptual Change", *Finnish Yearbook of Political Thought* 3, 1999, s. 41-59.

5 Se genudgivelserne, Aristoteles: *Retorik*, København: Museum Tusulanum 2007, 1357a og Aristoteles: *Statslære*, København: Gyldendal 1997, 1094a.

6 "De Oratore" i A.S. Wilkins (red.): *Cicero Rhetorica*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, s. 33.

lige retoriske lærebøger. I *De conscribendis epistolis* opstiller Erasmus en omfattende typologi over det, som filosoffer i det 20. århundrede kaldte sproghandlinger. Ifølge Erasmus kan man med breve skabe velvilje, forsone, tilskynde, fraråde, overbevise, tale fra noget, trøste, anmode, anbefale, formane, gøre kur, anklage, klage, forsvare, protestere, retfærdiggøre, bebrejde, true, polemisere, bønfalde, fortælle, meddele, lykønske, beklage (på egne vegne eller på andres), pålægge, takke, rose, love hjælp, underholde ... blandt andet! Som man kan se, er Erasmus med listen her ikke så knivskarpt systematisk som nutidige sproghandlingsfilosoffer som John A. Searle m.fl., men til gengæld har han forståelse for langt flere af de forskellige slags ting man kan gøre med sproget, end de nutidige filosoffer. Nogle af disse ting er, som vi ser, det J.L. Austin og Searle ville kalde 'illokutionære' handlinger, andre er 'perlokutionære' effekter, nogle noget tredje – men sansen for sproget som et enormt kompleks af *gøremål* er langt over deres niveau – og 450 år ældre.

Både retoriske praktikere og teoretikere har siden Gorgias interesseret sig for alle de måder, hvorpå ytringer kan gøre noget, både dem hvor man kan observere egentlige effekter på modtagere, og dem der ligger 'potentielt' eller 'illokutionært' i ytringerne. Og disse måder fordeler sig – som bl.a. Erasmus' liste viser – på et bredt spektrum. Diskurs kan på talløse måder være egnet til at påvirke og inddrage dem der hører eller læser. At gøre rede for hvordan, ud fra konkrete tekster, er *retorisk kritik*. Værdien af en *retorisk kritik* (eller 'analyse', om man vil) af historiske tekster vil ikke mindst ligge i to egenskaber: 1) Den er nøjeregnende nærlæsning af selve den konkrete tekst som den er, med *alt* taget i betragtning, ikke kun med for hvad teksten 'siger', eller hvilke historisk betydelige tanker eller ideer den udtrykker. Det er altså ikke blot en Koselleck'sk *Begriffsgeschichte*, eller et studium af hvordan enkeltstående nøgleideer skifter værdiladning; 2) Dette er netop tilfældet på grund af den anden egenskab: Den retoriske læsning anlægger et helt bredspektret perspektiv på, hvordan de studerede tekster er egnet til at gøre, hvad det nu måtte være i relation til deres modtagere. Man kunne sige, at den retorisk orienterede kritiker skal prøve at udvise en lydørhed, som også en Erasmus – der i retoriklærebogen *De utraque verborum ac rerum copia* konstruerede op mod 200 forskellige latinske formuleringer der alle sagde det samme ("Dit brev har glædet mig meget"); det gjorde han, vil jeg hævde, fordi han forstod, at de alle sammen kunne gøre noget forskelligt i deres møde med modtageren.

Jeg vil illustrere retorisk kritik af historiske tekster med nogle få repræsentative eksempler.

RETORISK KRITIK

Edwin Blacks *Rhetorical Criticism* fra 1965 hjalp med til at definere, hvad vor tids retorikere mener med denne term.⁷ Et centralt begreb for Black er det, han kalder

⁷ Edwin Black: *Rhetorical Criticism. A Study in Method*, Madison: University of Wisconsin Press 1965.

tekstens *retoriske transaktion*. Den er – jævnfør hvad vi så ovenfor – ikke lig med afsenderens formodede intention eller med den perlokutionære effekt, som teksten måske havde. Den er snarere et kompleks af mindst tre faktorer: Den retoriske situation, de retoriske strategier i teksten, og virkningerne på modtagerne.

Black analyserer blandt andet en ret ukendt tale fra 1912, der fordømmer en barbarisk lynchning, som kort forinden er blevet begået mod en sort mand. Talen blev i sin tid kun hørt af tre mennesker og havde næppe nogen stor virkning selv på dem; men alligevel lægger denne tale – hvis vi opfatter dens potentielle publikum som eftertiden og alle amerikanere – op til en meget specifik reaktion på ugeringen: Den ser på lynchningen som et rituelt mord, og den rette reaktion på forbrydelsen ser den som en religiøs erfaring.

We are able, through this response, to view the lynching unequivocally as a crime, and yet we do not hate the criminals, for we feel ourselves to be responsible. The yet practical effect of the speech on the thoroughly attentive auditor is to make him incapable of lynching – incapable because, instead of being aware of a specific and singular case, he has become aware of the moral nature of lynching.⁸

Med andre ord, talen har dels bragt os en moralsk indsigt, dels udvirket en 'sublimering' af den potentielle tilhørers hævnthørst over for gerningsmændene.

Dét er tekstens *retoriske transaktion*. Og den retoriske transaktion i forhold til tekstens potentielle modtagere er, hvad den retoriske kritik ifølge Black skal belyse. Den skal forstå, ikke bare hvad retoriske tekster *siger*, men hvad de *gør*; og ikke bare hvad de konkret gør over for deres oprindelige publikum, men hvad de potentielt *kan gøre*.

At en tekst 'gør' noget med sine mulige modtagere, snarere end at den blot siger noget til dem, kan f.eks. tænkes på den måde, at den sætter dem i en bestemt position, fremkalder en bestemt reaktion hos dem eller etablerer en særlig relation mellem afsender og modtagere.

Hermed er Black i færd med at give den retoriske kritik et bredere spektrum, end hvad der f.eks. var tilfældet i tidens fremherskende litteraturkritiske retning, nykritikken, hvor fokus var på 'teksten selv' og dens betydning(er). Man kan sige, at kritik dér var et semantisk anliggende, hvor den for Black blev retorisk: Tekster påvirker modtagere på langt flere og mere komplekse måder end ved at afsende en vis mængde betydning. Dette standpunkt, som Black udtrykte med sit begreb 'den retoriske transaktion', kan siges at være et generelt argument for, at der er brug for *retorisk* kritik af tekster – ikke kun kritik af retoriske tekster.

⁸ Black, *Rhetorical Criticism*, s. 87-88.

Et vigtigt bud på hvad det er, der sker i en retorisk transaktion – ud over at der sendes et budskab med visse betydninger i – leverer Black selv i en artikel om det, han kalder *the second persona*.⁹

Tekster er ikke kun meddelelser; at møde en tekst er som at møde et andet menneske. Tekster udspringer fra, og aftegner, en personlighed, om end denne 'implicitte forfatter' ikke behøver være identisk med den virkelige forfatter, sådan som Wayne Booths klassiske litteraturteoretiske værk *Rhetoric of Fiction* har slået fast.¹⁰ Den implicitte forfatter er snarere en konstrueret *persona* (det latinske ord for en teatermaske).

Men Black påpeger herudover, at en tekst også aftegner en *anden persona*: Den implicitte *modtager*. En tekst er i kraft af sit indhold og sin ordlyd henvendt til en bestemt tilhører, som den dermed 'skaber'; men den retoriske tradition mangler begreber til konkret at beskrive denne anden persona. F.eks. siger traditionel teori ikke meget om vedkommendes måske vigtigste kendetegn: Hans/hendes ideologi. I vor tid, hvor mange ideologier strides, er det imidlertid vigtigt at skærpe sit blik, ikke bare for den ideologi, som en tekst direkte udsiger, men også ideologien hos den anden persona. I kraft af bl.a. de betegnelser, metaforer og *topoi* som teksten vælger, påkalder den en bestemt art tilhører. Og denne påkaldelse kan konkret påvirke den faktiske modtagers holdning og identitetsopfattelse, der så måske bevæger sig i retning af tekstens ideologi; kort sagt, den tilhører man påkalder, kan blive den man fremkalder. Black siger, at "in all rhetorical discourse, we can find enticements not simply to believe something, but to *be* something. We are solicited by the discourse to fulfil its blandishments with our very selves. And it is this dimension of rhetorical discourse that leads us finally to moral judgment".¹¹

Tekstens påkaldelse af en *second persona* er således en retorisk transaktion som går ud over selve det, at teksten udsiger et ideologisk standpunkt. Ved at se på den påkaldte identitet vil kritikeren også naturligt komme ind på en vurderende kritik: Hvad er det for en (verbal) *adfærd*, som teksten lægger for dagen? Og hvordan er det menneske, som teksten påkalder og vil kalde frem?

Det er værd at bemærke, at mens Black skrev om retoriske transaktioner, var læren om 'sproghandlinger' i filosofien kun i sin vorden. De måder, hvorpå tekster ifølge Black kan påkalde en anden persona, foregriber nogle af de mekanismer, som sprogforskere og -filosoffer sidenhen udforskede; det gælder bl.a. det, at visse udtryksformer 'præsupponerer' en vis opfattelse på både afsenderens og modtagerens vegne, og det at udtryksmåder kan 'rammesætte' (*frame*) et fænomen på en måde, der rækker langt ud over hvad der eksplicit siges om fænomenet. En

9 Edwin Black: "The Second Persona", *Quarterly Journal of Speech* 56, 1970, s. 109-119.

10 Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction*, Chicago: University of Chicago Press 1961.

11 Black, *Rhetorical Criticism*, s. 119.

anden teoridannelse som Black foregriber, er den teori om 'den implicite læser', som især forbindes med den tyske anglist Wolfgang Iser.¹²

En vedvarende inspiration i retorik de sidste årtier har været den righoldige, svært overskuelige tænker og kritiker Kenneth Burke – der oprindeligt blev set som en tidlig eksponent for nykritikken. Burke var blandt de første i det 20. århundrede, der genrejste begrebet retorik.¹³ Mens andre af retorikkens pionértænkere, bl.a. Chaïm Perelman med sin 'nye retorik', så retorikken som centreret om argumentation, var Burkes nøglebegreb *identifikation*. Det som en retor især vil forsøge på, mener Burke, er at skabe en følelse af identitet mellem sig selv og sine tilhørere, ofte med midler der er underbevidste både for tilhørerne og ham selv. Det demonstrerede han bl.a. i en tidlig artikel om Hitlers *Mein Kampf*.¹⁴ Her søger han – som han siger – at opdage hvad det er for en 'medicin', medicinmanden Hitler har brygget, så vi andre bedre kan vide, hvad vi skal gardere os imod.

Det vigtigste element i Burkes Hitler-analyse er hans *syndebuk*-teori: Befolkningerne i kapitalistiske lande som Tyskland eller USA har brug for én ydre fjende (men kun én), som de så kan lægge skylden for alle dårligdommene i deres eget liv og samfund over på. På den måde kan de rense og friholde sig selv, for det er menneskers indbyggede drift. Og Hitlers syndebuk er naturligvis jøderne, de internationale, udsugende kapitalister – ikke kapitalismen som sådan, og ikke noget i vort eget 'folk'. Derudover styrker Hitler sin overbevisningskraft ved at overtage og omforme århundredgamle kristne tænkemåder – om ydmyghed, om at kende sin plads i den gudgivne verdensorden m.v. Og det hele indarbejdes med brug af de samme teknikker som reklamebranchen allerede dengang havde udviklet.

En vigtig videreførelse af Burkes ideer om identifikation som retorikkens primære mål, snarere end overtalelse, har været canadieren Maurice Charlands begreb *konstitutiv retorik* (1987). Dermed mener han en art retorik, der skaber sit eget publikum ved selve det, at man taler til det – som f.eks. tilhængere af Quebecs politiske uafhængighed tiltalte ét og dermed forsøgte at fremkalde et *peuple québécois*, der kunne legitimere etableringen af staten Quebec. Han bygger videre både på Burke og Black, men refererer også til Louis Althusser's begreb *interpellation*. Ordet betyder på latin egentlig at 'afbryde' nogen, men Althusser og Charland bruger det om at 'anråbe' nogen, sådan at de reagerer og derved 'hli-ver' dem, man tiltaler. Charland mener, at forfatninger skaber befalinger ('gør det her!') som retfærdiggøres på substantielt grundlag ('fordi du er det dér!'). Man kan sige, at de foregiver at være den art sproghandlinger, som John Searle ville

12 Wolfgang Iser: *Der implizite Leser*, München: W. Fink 1972.

13 Kenneth Burke: *The Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action*, Berkeley: University of California Press 1941; Kenneth Burke: *A Rhetoric of Motives*, Berkeley: University of California Press 1950; Kenneth Burke: *Language as Symbolic Action: Essays on Life, Literature and Method*, Berkeley: University of California Press 1966.

14 Kenneth Burke: "The Rhetoric of Hitler's Battle", *The Southern Review* 5, 1939, s. 1-21. Genoptrykt i Burke: *The Philosophy of Literary Form*.

kalde 'assertives' – hvor de i realiteten er *ønsker*, der søger at virkeliggøre noget substantielt ('sådan at du kan blive det dér'); de er faktisk 'directives' eller 'commissives'.¹⁵ Charland siger: "The ideological 'trick' of such a rhetoric is that it presents that which is most rhetorical, the existence of a *peuple*, or of a subject, as extrarhetorical".¹⁶ Tankegangen om retorik der 'skaber hvad den nævner', snarere end blot at nævne noget der allerede er, minder om historikeren Benedict Andersons indflydelsesrige begreb om *Imagined Communities*, der anså nationalbevidsthed og nationalisme for kunstigt skabte bevidsthedsprodukter.¹⁷

Michael Leff har været en af de sidste årtiers mest fintmærkende udøvere af retorisk analyse (eller 'retorisk kritisk').¹⁸ Hans analyser af Martin Luther Kings tekst *Letter from Birmingham Jail* er således skoleeksempler på, hvad retorisk kritik kan.¹⁹ For Leff kan det argumentatoriske indhold i en retorisk tekst, altså det den 'siger', ikke uden videre resumeres, uddrages og derefter diskuteres, fordi den retoriske virkning netop opstår i samspillet mellem indhold og form. Objektet for retorisk kritik er selve tekstens ordlyd som et '*field of action*'.

Kings tekst er formelt adresseret til en gruppe hvide præster, som havde kritiseret Kings hans handlemåde i borgerretskampen og blandt andet formanet ham og hans bevægelse til større 'tålmodighed'. I brevet opbygger King ifølge Leff dels et billede af sig selv som en kollega blandt hvide kolleger, dels kritiserer han dem for deres passivitet. Samtidig aftegner han også sin egen *persona* som én, andre sorte kan bruge som forbillede – og dermed kan de få en stemme, der kan blive hørt i den amerikanske offentlighed. Leff omtaler dette sorte publikum som "the eavesdropping audience", altså det publikum der 'overhører' noget, som er adresseret til andre. Leff mener, at dette eksempel viser, hvordan det er misvisende at skelne skarpt mellem persuasiv retorik (der skal overbevise), og 'konstitutiv' retorik (der skal konstituere et publikum med en bestemt identitet); afbildningen af både den talendes og tilhørernes *personaer* er *samtidig* retoriske transaktioner, der er egnet til at overbevise.

15 John A. Searle: "A Taxonomy of Illocutionary Acts", i Keith Gunderson: *Language, Mind and Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1975, s. 344-369.

16 Maurice Charland: "Constitutive Rhetoric: The Case of the People Quebecois", *Quarterly Journal of Speech* 73, 1987, s. 133-150.

17 Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso 1983.

18 De to termer, retorisk analyse og retorisk kritik, holdes ikke altid ude fra hinanden, men en nyttig udredning findes i Lisa Storm Villadsen: "Dyre ord, men hvad dækker de?: Teori, metode og model i retorisk kritik", *Rhetorica Scandinavica* 23, 2002, s. 6-20.

19 Michael Leff: "Rhetoric and Dialectic in Martin Luther King's 'Letter From Birmingham Jail'", i Frans van Eemeren: *Anyone Who Has a View: Theoretical Contributions to the Study of Argumentation*, Dordrecht: Kluwer Academic 2003, s. 297-308; Michael Leff: "Fortolkende retorisk kritik. Et casestudie af Martin Luther Kings 'Letter from Birmingham Jail'", *Rhetorica Scandinavica* 26, 2003, s. 6-19; Michael Leff og Ebony A. Utley: "Instrumental and Constitutive Rhetoric in Martin Luther King Jr.'s 'Letter From Birmingham Jail'", *Rhetoric & Public Affairs* 7, 2004, s. 37-51.

Blandt de retoriske strategier som King anvender, analyserer Leff især tre:

Embodiment: King lader dels de kolleger, som han skriver brevet til, 'legemliggøre' hele gruppen af moderate hvide, der potentielt kan blive hans forbundsfæller; dels legemliggør han selv, ved den måde han taler på, både præstestanden, den kristne tradition og USA's grundlæggende værdier fra uafhængighedserklæringen og forfatningen.

Enactment: Dette begreb handler om, hvad en tekst 'gør', altså hvordan dens sproglige adfærd er. Denne adfærd får King til at fremstå som stærk, energisk og handlekraftig, på én gang afbalanceret og behersket; det sker bl.a. i kraft af række-symmetriske sproglige konstruktioner, foruden at han over for anklager om ekstremisme ikke reagerer med vrede men med 'skuffelse'.

Et andet aspekt som kun en nærlæsning bemærker, og som sprogligt udtrykker en tilsvarende attitude, er tekstens længste sætningsperiode på 311 ord. Heri kommenterer King de moderate hvides forventning om, at hvis blot de sorte vil 'vente', skal de nok få deres ret. Perioden har i ekstrem grad det, man på dansk kalder 'forvægt': Den begynder med en lang serie af ledsætninger (300 ord) om de grusomheder og uretfærdigheder, som USA's sorte har udholdt gennem tiden; først de sidste 11 ord udgør hovedsætningen, der siger at på denne baggrund "you will understand why we find it difficult to wait". Perioden *skaber* i kraft af sin opbygning den samme oplevelse af stigende utålmodighed hos sine læsere, som den *handler om* – på en måde som ingen regelret argumentation kunne have gjort. Med en anden terminologi kan man kalde denne virkning ikonisk: Ordene 'ligner' det de handler om.²⁰

Evocation: Dette handler om, hvordan King med sine ord får situationen til at minde om eller 'genkalde' noget; ifølge Leff genkalder brevet den profetiske stemme i den jødisk-kristne tradition – der kalder til besindelse og forbedring, snarere end til oprør eller revolution.

RETORIK I SAMFUNDET

Det er betegnende, at også forskere og tænkere uden for retoriske fagmiljøer efterhånden anerkender retorikkens betydning i demokratiske samfund – og derfor har fremført deres egne analyser af, hvad retorikkens funktioner er. F.eks. er Luther Kings borgerretsretorik blevet kommenteret af politologen John Dryzek som eksempel på det, han kalder '*bridging rhetoric*' – hvilket vil sige en retorik som "takes seriously the outlooks (ideally, the discursive psychology) of an intended audience that is different in key respects from the speaker—and from the kind of people or discourses the speaker represents".²¹ Som modsætning opstiller

20 Om ikonisk sprogbrug, se også Michael Leff og Andrew Sachs: "Words the Most Like Things: Iconicity and the Rhetorical Text", *Western Journal of Communication* 54, 1990, s. 252-273.

21 John S. Dryzek: "Rhetoric in Democracy: A Systemic Appreciation", *Political Theory* 38, 2010, s. 319-339. Citat fra s. 328.

Dryzek '*bonding rhetoric*'; det er retorik, som har "the relatively easy task of energizing similarly disposed people". King formåede at "build a bridge between civil rights (on his side) and liberal universalism in his white audience. Building this bridge meant marginalizing both black liberation and white racism".²²

Det er interessant, at Dryzek (der betegner sig selv som '*political theorist*') anlægger en normativ snarere end den rent deskriptive tilgang til retorik i demokratiet, som man ellers kunne vente af en politolog. Hans normative betragtning består ikke i at privilegere '*bridging rhetoric*'; i stedet foreslår han et 'systemisk', normativt kriterium, idet han spørger "whether or not rhetoric promotes an effective deliberative system linking competent and reflective actors".²³ Her er han dermed på linje med retoriske tænkere som Aristoteles og Cicero, men også med moderne eksponenter for retorikken, derved at han valoriserer retorik, der udtrykker og tilskynder til *deliberation*. Ligesom den retning i deliberativ demokrati-teori som Dryzek repræsenterer, har retorikken et socialt-normativt islæt – i form af troen på at argumentation og debat er nødvendige for at skabe og opretholde et menneskeligt samfund, om end ikke enhver form for argumentation og debat.

Et andet eksempel på en politisk tænkere, der tror på retorikkens nødvendighed i demokratiet, er Yale-politologen Bryan Garsten.²⁴ For ham er retorikken den bedste form for samfundsdiskurs – snarere end en rationel, konsensus-orienteret kommunikation à la Habermas. Når borgerne i et samfund retorisk prøver at overbevise hinanden, er de seriøse og gør deres bedste, netop *fordi* deres personlige interesser er involveret – ikke på trods af det. Ifølge Garsten kan retorikken, når den er bedst, tilføre den politiske diskurs "a certain attentiveness to others. To influence the judgment of another person, as rhetoric aims to do, one must pay attention to his or her particular commitments, sentiments, and tastes".²⁵

RETORISK ANALYSE – ET DANSK EKSEMPEL

En dansk historisk skikkelse der fortjener endnu mere opmærksomhed, end han har fået, er den sønderjyske leder H.P. Hanssen. Ikke mindst fortjener hans offentlige ytringer, dvs. hans retorik, både den mundtlige i hans taler og den skriftlige i avisartikler og afhandlinger, at blive studeret langt mere, og de er langtfra så tilgængelige, som de burde være. Hans bidrag til at holde danskheden i Sønderjylland levende og frodig i tiden efter 1864, og det at han formåede at vinde en historisk sejr for det moderate standpunkt i grænsestriden efter Første Verdenskrig (der indebar at storbyen Flensborg *ikke* skulle være en del af Danmark), har utvivlsomt i afgørende grad med hans retorik at gøre. Vel at mærke hans retorik

22 Dryzek: "Rhetoric in Democracy", s. 329.

23 Dryzek: "Rhetoric in Democracy", s. 319.

24 Bryan Garsten: *Saving Persuasion: A Defense of Rhetoric and Judgment*, Cambridge: Harvard University Press 2009.

25 Garsten: *Saving Persuasion*, s. 198.

ikke kun forstået som de tanker og ideer han udsagde i sine ytringer – men som det samlede spektrum af alt det, han *gjorde* i dem, og som har haft visse virkninger på hans sønderjyske, tyske og rigsdanske publikum.

Jeg vil nøjes med kort at kommentere hans tale holdt i sommeren 1906 i Hygum, i det nordvestlige Nordslesvig, forud for valget til den tyske rigsdag i Berlin.

Hanssen havde siden 1896 siddet i den preussiske landdag, også i Berlin, men blev i 1906 stillet op som efterfølger i Rigsdagen til sit mangeårige modstykke, *Flensborg Avis'* redaktør Jens Jessen, der havde kæmpet for at betragte også Mellemlesvig som dansk – et standpunkt Hanssen afviste. Som modkandidater til Rigsdagen havde han to tyskere, landsdommer Hahn fra Flensborg og socialdemokraten, redaktør Adler fra Kiel.

Talen er som valgtale helt usædvanlig.²⁶ Den består af to hoveddele; i den første og længste fortæller han om sine rejser på kryds og tværs i Sønderjylland. Det er en landskabsskildring, der klinger digterisk, næsten som Blicher, altså en art *evocation*, men hvad han ser, er ikke brun hede, men efterårets farvepragt, det sølvblå sund, gule stubmarker, hvide bindingsværkshuse, "mægtige Abildgaarde, hvis Træer bugnede af rød og gylden Frugt". I forgårs, siger han, var han "nede i Sundeved, i Gaar ved Aarøsund, i Dag her i Nærheden af Ribe" (dvs. Hygum). En detalje som de deiktiske udtryk *nede i og her* – noget mange omrejsende talere benytter sig af – er et lille eksempel på *enactment*, altså hvordan han med sin sproglige adfærd skaber en tilknytning til det konkrete sted, hvor han står og taler, og til de mennesker han er iblandt. Ind i landskabsbeskrivelserne fletter han referencer til historiske danske skikkelser lige fra Dronning Thyra til Kong Christian 2. og "præsten Hans Thomassøn fra reformationstiden, der i Hygum Kirke samlede den første danske salmebog."

Hvad er det, han *gør* her? Det er blandt andet det, som man på skrivekurser kalder *show, don't tell*: Han *viser* sin egen kærlighed til 'Sønderjylland'. Det er noget helt andet og mere end at *sige* den. Og han etablerer desuden Sønderjylland som lig med det danske Nordslesvig, i hvis fire hjørner man finder Møgeltønder og Årøsund, Hygum og Als (alle disse steder nævnes). Dette landområde bidrager han til at etablere som en dansk landsdel – hvad det først blev officielt efter 1920. Der er tale om en art 'konstitutiv retorik'. Han *siger* ikke, at dette landområde er dansk og altid har været det, han *gør* det til en dansk landsdel, funderet på historiske referencer, der alle sammenknytter området med det danske kongerige, og på dets mangeartede skønhed. Og han tegner samtidig med hvert ord sin egen personlighed, sin *persona*: Han fremtræder, som det han utvivlsomt var – en varm, hjertelig personlighed med sjælden sans for skønhederne i landskabet og i sproget, en mand hvis bestandige insisteren på ret, retfærdighed og selvbe-

26 Talen er trykt i H.P. Hanssen: *Fra Kampaarene I-II*. København: Gyldendalske Boghandel 1927-1929, bd. 1; s. 85-89.

stemmelse – de gennemgående temaer i hans politiske retorik – bunder i positive, uaggressive følelser.

Det billede, som talen indirekte tegner af taleren selv, fyldes ud i dens anden og sidste del, hvor Hanssen fortæller et "eventyr". Det handler om en prinsesse i et dejligt rige, som havde tre bejlere, og de er – i meget tynd forklædning – de tre kandidater til rigsdagsvalget: Dommer Hahn, hr. Adler og ham selv. Den første gør sig til af alle de paragraffer, han kender. Den anden kender alle de socialistiske principper, som skal gøre op med kapitalismen. Den tredje kan ikke pege på andet, end at han elsker prinsessen og vil gøre det til sine dages ende – og hun vælger ham. Allusionen til nationaldigteren H.C. Andersens *Klods-Hans*, såvel som til diverse folkeeventyr, kan ikke have undsluppet nogen, og med denne selvdigtede historie kommer Hanssen selv til at stå som legemliggørelsen af både folkedigtning og den mest elskede nationale litteratur. Samtidig kommer han også til at stå som et menneske, der har fantasi, opfindsomhed og djærv ironi over for sine modstandere – og selvironi. Han omtaler ingen fremragende egenskaber hos sig selv eller egne hæderværdige gerninger for den danske sag (som han på dette tidspunkt kunne have holdt en meget lang tale om). Han overlader også til tilhørerne at drage den indlysende konklusion: At han selv er den tredje bejler (hvis navn ikke nævnes), og at prisessens valg af ham er en opfordring til at stemme ham ind i rigsdagen. Denne aktivering af tilhørerne – som selv skal tilføje sidste led i tankegangen – er et klassisk træk ved al samlende, mobiliserende retorik, som den f.eks. Martin Luther King bliver berømmet for. Hanssen blev valgt ind med et suverænt flertal, det største hidtil givet til danskhedens repræsentant i Berlin.

RETORISK ANALYSE – ET SAMTIDSHISTORISK EKSEMPEL

Nu et meget anderledes og nutidigt eksempel på retorisk kritik af politisk diskurs. Materialet er præsident George W. Bushs taler i tiden forud for invasionen af Irak i marts 2003. Der er ikke tale om en gennemgribende analyse, der tager alle retorisk relevante tekstegenskaber i behandling.²⁷ Jeg vil især fokusere på visse sproglige træk, som er egnet til at fremkalde visse opfattelser i tilhøreres bevidsthed uden at have fremført dem eksplicit.

Sproget råder over et bredt spektrum af træk, der kan virke på denne måde. En vigtig egenskab ved dem er, at fordi de opfattelser der overføres, ikke har været eksplicit fremført, vil mange acceptere dem, uden at der er givet argumenter for dem, og uden at forvente argumenter.

Blandt de pågældende sproglige træk er 'Newspeak', sådan som George Orwell definerede det i romanen *Nineteen Eighty-Four* (skrevet 1948, udgivet 1949)

²⁷ En bredere analyse af Bush's retoriske kampagne for Irak-krigen findes i Christian Kock: "Ordkrig", *Mål og mæle*, 26 (2), 2003, s. 14-22.

– dvs. ord og udtryk der er "intended to impose a desirable mental attitude upon the person using them".²⁸

Endvidere er der ord og udtryk, der udfører 'framing', som det er analyseret ikke mindst af lingvisten og kognitionsforskeren George Lakoff; tag for eksempel udtrykket *death tax* for arveafgift (der normalt kaldes *estate tax*).²⁹ Det er i øvrigt en manøvre, der er kopieret af danske borgerlige debattører, f.eks. Venstres Ellen Trane Nørby, der i et interview i *Politiken* 14.4.2012 afviste et forslag om en progressiv arveafgift med en fordømmelse af, at man vil "beskatte dødsfald".³⁰

Endnu en manøvre der skal nævnes, er brugen af *præsuppositioner* – dvs. antagelser der er knyttet til bestemte ord og udtryk, og som tages for givet, uanset om udsagnet hvori de forekommer, negeres eller sættes i spørgeform. Når f.eks. Trane Nørby tager afstand fra, at man vil "beskatte dødsfald", så er det en formulering der præsupponerer, at man ikke hidtil har gjort det – men det har man jo!³¹

Jeg vil koncentrere mig om en anden mekanisme, nemlig *implikaturer* (også kaldet underforståelser) – dvs. opfattelser som en tilhører uddrager af et udsagn, men som ikke direkte fremsættes i det. Lingvister og sprogfilosoffer har, inspireret af Filosoffen H.P. Grice, skelnet mellem *konventionelle* implikaturer, som knytter sig til et udsagn uanset dets kontekst, og *konversationelle* implikaturer, som tilhørere uddrager af et udsagn i kraft af dets konkrete kontekst.³²

Et eksempel herpå er disse sætninger fra Bushs 'State of the Union'-tale den 28. januar 2003: "Before September the 11th, many in the world believed that Saddam Hussein could be contained. But chemical agents, lethal viruses and shadowy terrorist networks are not easily contained".³³

Hvorfor hedder det, at mange *troede*, at Saddam kunne holdes i ave? Vel fordi de ikke længere tror det. Og det var åbenbart den 11. september 2001, at de opgav den tro – ellers ville det være irrelevant at nævne den dato. Men hvis denne tro netop blev droppet den dag, kan det næsten kun være fordi Saddam var involveret i det, der skete den dag. Der *kunne* selvfølgelig være andre forklaringer, og faktisk havde Bush da også en anden, mere kringlet forklaring.

28 George Orwell: *Nineteen Eighty-Four. A Novel*, Harmondsworth: Penguin 1949, s. 244.

29 George Lakoff: *Moral Politics: What Conservatives Know that Liberals Don't*, Chicago: University of Chicago Press 1996; George Lakoff: *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate*, White River Jct.: Chelsea Green Publishing 2004.

30 Eksemplet er diskuteret i Christian Kock: *De svarer ikke*, 2. udg, København: Gyldendal 2013.

31 Om præsuppositioner og afvigende eller 'illegitim' brug af dem, se Peter Harder og Christian Kock: *The Theory of Presupposition Failure*, København: Akademisk Forlag 1976.

32 H.P. Grice: "Logic and Conversation", i Peter Cole og Jerry L. Morgan: *Speech Acts* (Syntax and Semantics, 3), New York: Academic Press 1975, s. 41-58.

33 Citater fra Bush's taler er hentet fra <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/iraq/archive.html>.

Filosoffen Chaïm Perelman understregede i sit hovedværk om 'den nye retorik' at det vi kalder 'stil' også er argumentation.³⁴ Noget tilsvarende fastslår retorikeren Jeanne Fahnestock i værket *Rhetorical Style* fra 2011.³⁵ Hun beskriver, hvordan vi alle har en vis '*discourse knowledge*', dvs. viden om hvilke relationer, der *kan* være tale om mellem sætninger i en tekst. Ud fra denne viden konstruerer vi uvilkårligt mulige forbindelsesled mellem delene af en ytring, der *gør*, at den bliver meningsfuld – eller, som Grice ville sige, vi konstruerer implikaturer, der *gør* den relevant.

Hvis vi f.eks. ser på de to sætninger i citatet ovenfor, er det en nærliggende implikatur, at Saddam *havde* "chemical agents, lethal viruses and shadowy terrorist networks". Ellers ville sætning 2 ikke være relevant i forhold til sætning 1.

Man kan citere talrige lignende eksempler fra Bush-administrationens Irak-retorik. Pointen er, at implikaturer, som tilhørere *selv* uddrager, kan være et middel for politikere til at overføre diskutabile opfattelser til deres borgere uden direkte at fremføre dem eller give eksplicite argumenter for dem.

Her er en passage fra en tale under opbygningen til krigen, holdt den 2. oktober 2002 og betitlet "President Bush Outlines Iraqi Threat":

We know that the regime has produced thousands of tons of chemical agents, including mustard gas, sarin nerve gas, VX nerve gas. Saddam Hussein also has experience in using chemical weapons. He has ordered chemical attacks on Iran, and on more than forty villages in his own country. These actions killed or injured at least 20,000 people, more than six times the number of people who died in the attacks of September the 11th. ... We've learned that Iraq has trained al Qaeda members in bomb-making and poisons and deadly gases. And we know that after September the 11th, Saddam Hussein's regime gleefully celebrated the terrorist attacks on America.

De sidste to perioder er sammenføjnet med *and*. Derved underforstås normalt, at de to sætninger eller led, som *and* forbinder, begge kan tjene som præmisser for samme konklusion eller påstand – som gerne kommer lige *før* eller *efter* de forbundne sætninger. I eksemplet her er der dog ingen sætning, der passer ind i den rolle. Derfor vil tilhørerens hjerne uvilkårligt *prøve* at konstruere en påstand, som disse to sætninger kan være understøttende præmisser for. Den mest sandsynlige kandidat til denne status er 'Saddam var involveret i 9/11.'

Talen fortsætter:

34 Chaïm Perelman og Lucie Olbrechts-Tyteca: *Traité de l'argumentation: la nouvelle rhétorique*, vol. 1, Paris: Presses Universitaires de France 1958. (Eng. overs.: *The New Rhetoric*, Notre Dame: University of Notre Dame Press 1969).

35 Jeanne Fahnestock: *Rhetorical Style: The Uses of Language in Persuasion*, New York: Oxford University Press 2012.

Some citizens wonder, after 11 years of living with this problem, why do we need to confront it now? And there's a reason. We've experienced the horror of September the 11th. We have seen that those who hate America are willing to crash airplanes into buildings full of innocent people. Our enemies would be no less willing, in fact, they would be eager, to use biological or chemical, or a nuclear weapon.

Her kan vi spørge hvad der mon menes med *this problem* – det siges jo ikke direkte. Men Bush er i gang med at argumentere for, at vi lige nu skal imødegå *the Iraqi threat* – og Saddams regime er blevet nævnt lige forinden, sammen med *the terrorist attacks on America*. Desuden må ordene *those who hate America* læses som om, Saddam er en af dem; ellers hænger teksten ikke sammen. Men hvis Saddam hører til *those who hate America*, så bevirker sammenstillingen, at han også hører til dem, der er *willing to crash airplanes*, etc. Og hvis man så skråsikkert kan underforstå, at han er *villig* hertil, så er det naturligt derudover at antage, at Bush mener, at Saddam var i ledtog med dem, der faktisk *gjorde* det den 11. september.

En tale, der er repræsentativ for mange fra denne periode, blev givet den 3. december 2002: "Remarks by the President in Louisiana Welcome". Her står:

September the 11th brought home a new reality, and it's important for all our citizens to understand that reality. See, a lot of us, when we were raised, never really worried about the homeland. We all believed that two oceans would forever separate us from harm's way, and that if there was a threat gathering overseas, we could pick and choose whether or not we wanted to be involved in dealing with that threat. September the 11th delivered a chilling message to our country, and that is oceans no longer protect us. And therefore, it is my obligation to make sure that we address gathering threats overseas before they could do harm to the American people. And that's why – that's why I elevated the issue of Iraq.

Bemærk hvordan Irak nævnes så tæt som muligt på 9/11. Hvad der eksplicit menes, er, at Irak under Saddam *kunne* finde på engang at iværksætte noget ligesom 9/11, eller det der er værre; men det er mere naturligt for tilhørere at uddrage den meget enklere antagelse, at Saddams Irak faktisk var blandt dem, der den dag forvoldte *harm to the American people*.

Den 14. februar 2003 talte Bush til marinesoldaterne på Naval Station Mayport i Jacksonville, Florida, om "a new kind of enemy": "The terrorists brought this war to us -- and now we're taking it back to them. (Applause)". Når man hører denne sætning, er det svært at undgå den uvilkårlige underforståelse, at den krig som USA nu vil bringe 'tilbage' til Saddams Irak, rammer de selvsamme terrorister, som bragte den til USA den 11. september – med andre ord, disse terrorister indbefattede på en eller anden måde Saddam.

Den 20. februar 2003 talte Bush til "Small Business Owners in Georgia": "The disarmament of Iraq will also demonstrate that free nations have the will and re-

solve to defend the peace. By defeating this threat, we will show other dictators that the path of aggression will lead to their own ruin". Eftersom denne *disarmament* præsenteres som en forsvarshandling imod en "path of aggression", er det let at underforstå, at dét Irak, som vi nu skal afruste, *allerede* har vandret på denne "path of aggression", altså med andre ord at det allerede *har* angrebet os.

Frank Luntz, en kommunikationskonsulent for Bush-administrationen, skrev i juni 2004 et 'memo', der rådede Bush til at begrunde Irak-krigen *indirekte*; han skulle undgå argumenter om forebyggende krigsførelse og i stedet satse på referencer til 9/11:

His advice was to connect the war on terror to the war in Iraq by ensuring that "no speech about homeland security should begin without a reference to 9/11. Luntz's recommended phrases such as: "It is better to fight the War on Terror on the Streets of Baghdad than on the street of New York or Washington" and "9/11 changed everything," that became staples of Republican rhetoric.³⁶

Det er præcis linjen i de taler, vi har set på. Det kan være med til at forklare, hvordan et flertal af amerikanere kom til at tro, og længe vedblev at tro, at Saddam var involveret i 9/11. Og den folkelige opbakning til krigen havde næppe været nær så stor, som den i lang tid var, hvis ikke der havde været en stærk tro på Saddams medskyld i 9/11.

Eksemplerne viser, som betonet ovenfor, at en retorisk tekst *gør* noget ved sine modtagere på et bredt spektrum af måder, ikke kun ved at 'sige' noget. Bush *sagde* aldrig direkte, at Saddam var involveret i 9/11; men mange af hans udsagn indbød tilhørerne til uvilkårligt at underforstå visse antagelser – som han ikke tog ansvar for, men som inddrog store dele af hans befolkning som støtter til en krig på falsk grundlag.

Hvad man også finder i Bush-regeringens Irak-retorik, er en markant brug af retoriske figurer med parallelisme og gentagelse, bl.a. 'tretrinsraketter'. Se på disse passager fra 'State of the Union'-talen 2003:

(...) our faith is sure, our resolve is firm, and our union is strong. (Applause).
 (...) We will not deny, we will not ignore, we will not pass along our problems to other Congresses, to other presidents, and other generations. (Applause).
 (...) the ambitions of Hitlerism, militarism, and communism were defeated by the will of free peoples, by the strength of great alliances, and by the might of the United States of America. (Applause).

³⁶ Citeret fra Erich Steuter og Deborah Wills: *At War with Metaphor: Media, Propaganda, and Racism in the War on Terror*, Lanham: Lexington Books 2008, s. 14.

Den engelske kommunikationsforsker Max Atkinson har påvist, at netop den slags trepunktstaster er en effektiv 'claptrap', dvs. egnet til at udløse applaus.³⁷ Et lignende virkemiddel i Bushs Irak-retorik var rytmiske passager – hvor betoning kommer med faste tidsmellelrum. I hans tale aftenen før krigen den 19. marts 2003 forekom bl.a. disse udtryk (jeg har indsat 'taktstreger' som i nodeskrift):

|bear the|duty and |share the |honor
re|turn |safely and |soon
a |broad and con|certed cam|paign

Rytme har, som parallelisme og gentagelse, at gøre med regelmæssighed. Vi hører en 'puls', som i dansemusik – der jo også tilbyder tilhørere en fælles bevægelse at indgå i. Cicero skriver i *Orator*, at rytme (*numerus*) især hører hjemme i slutningen af taler, hvor tilhøreren allerede er tryllebundet og fastholdt (*obsessus est ac tenetur*); tilhøreren tænker ikke på et finde fejl, men nyder talerens kraft og ønsker blot at taleren skal blive ved.³⁸ Rytme tilfører altså energi og eufori til et allerede overvundet publikum. Det stemmer med Atkinsons iagttagelser, der især stammer fra partikonferencer, hvor publikum formentlig er på talerens side fra starten; hans 'claptraps' er derfor nok mere egnet til at intensivere eksisterende tilslutning end til at overbevise tvivlere eller modstandere.

Vi kan også sige, at markant rytme og lignende kræver et implicit publikum (en *second persona*), der er på vor side. Tilsvarende kan siges om gentagelse og parallelisme. Et modvilligt publikum ville finde dem fremmedgørende, men er publikum allerede *obsessus*, elektrificeres det. Man kan antage, at disse virkemidler også vil have den art tiltrækning på ubeslutsomme eller neutrale tilhørere, som Edwin Black kalder *enticement*: De aftegner en rolle for dem, hvori de kan føle kraft og vilje.

Bush-regeringens Irak-retorik er også fuld af *evocation* af bibelsk sprog eller regulære bibelcitater, som her med stærkt ekko af Johannes-evangeliet 1, 5:

Ours is the cause of human dignity; freedom guided by conscience and guarded by peace. This ideal of America is the hope of all mankind. That hope drew millions to this harbor. That hope still lights our way. And the light shines in the darkness. And the darkness will not overcome it.

Denne tale blev holdt den 11. september 2002 – etårsdagen for 9/11 – med Frihedsgudinden som baggrund på Ellis Island, hvor immigranter før gik i land. Den

37 Max Atkinson: *Our Masters' Voices*, London: Routledge 1984.

38 Cicero: *Retoriske skrifter*, 2 bd., udgivet og oversat af M. Leisner-Jensen, Thure Hastrup & Jacob Isager, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2003, LXII/210.

blev startskud for Bush's kampagne for krig mod Irak. (Stabschef Andrew H. Card Jr. sagde ifølge *New York Times*: "From a marketing point of view, you don't introduce new products in August").³⁹

Retorisk analyse af politiske tekster skal som sagt ikke kun se på, hvad der direkte siges, men også på de synsmåder og følelser, der inddrages med diverse andre midler, derunder visuelle. Talen her forbinder gudhengivenhed og kristentro med USA's rolle som frihedsfakkel og positiv modpol til alt, hvad Saddam og 9/11-terroristerne repræsenterer, skønt de ikke nævnes direkte, men kun med en hentydning: "we will not allow any terrorist or tyrant to threaten civilization with weapons of mass murder". Igen kan publikum altså selv forbinde 9/11 og Saddam. Hvis den art forbindelser og synsmåder ikke udsiges direkte, men overlades til tilhørerne, kan taleren aflægge ansvaret for dem, men de er formentlig også mere aktiverende, netop fordi de i en vis forstand er tilhørernes egne. Det er som med vittigheder: "A joke explained is a joke lost". Men hvis vi selv får lov at fatte pointen (dvs. vore hjerner får anledning og lov til uvilkårligt at gøre det), så ler vi og inddrages i fællesskabet om vitsen.

Jeg har villet vise, hvordan retorisk analyse af politiske tekster studerer, hvad tekster *gør*, ikke kun hvad de siger. Dét minder om Skinners tilgang. Hvis der er forskel, er den bl.a., at retorisk analyse antager et bredere spektrum af virkninger på modtagere i den konkrete situation.

Retorisk analyse har en anden vigtig egenskab, der adskiller den fra sammenlignelige fag: Den anlægger gerne en normativ tilgang. Det handler ikke om, hvorvidt den studerede tekst taler for en 'sand' eller 'falsk' politik (det er en retorisk grundpræmis, at folk *legitimt* kan have modsatte holdninger). Alligevel er der god og dårlig retorik. Bushs Irak-retorik var kritisabel, ikke ved at tale for krigen, men ved at den med sin brug af implikaturer m.v. suspendede eksplicit argumentation – og dermed dømmekraft og deliberation.

CHRISTIAN KOCK
PROFESSOR I RETORIK
INSTITUT FOR MEDIER, ERKENDELSE OG FORMIDLING
KØBENHAVNS UNIVERITET

ABSTRACT

In recent years, rhetoric and the rhetorical tradition have attracted increasing interest from historians, such as Quentin Skinner. The paper aims to explain and illustrate what may be understood by a rhetorical analysis (or "rhetorical criticism") of historical documents, i.e., how those scholars who identify themselves

³⁹ *New York Times* 7.11.2002.

as rhetoricians tend to define and conduct such an analysis. It is argued that while rhetoricians would sympathize with Skinner's adoption of speech act theory in his reading of historical documents, they would generally extend their rhetorical readings of such documents to many more features than just the key concepts invoked in them. The paper discusses examples of rhetorical analyses done by prominent contemporary rhetoricians, including Edwin Black, Kenneth Burke, Maurice Charland, and Michael Leff. It relates its view of rhetorical documents to trends in current political theory, and it presents its own brief readings of historically significant speeches by H.P. Hanssen and George W. Bush.